

Kumppanuusjärjestöjen ohjelmattuen ohjeet

Päivitetty 19.7.2013

Sisällysluettelo

ESIPUHE	II
1. KEHITYSYHTEISTYÖOHJELMAN LÄHTÖKOHDAT, TAVOITTEET JA TULOKSELLISUUS	1
1.1. KANSALAI SJÄRJESTÖJEN KEHITYSYHTEISTYÖN TAVOITTEET JA PERIAATTEET	1
1.2. VALTIONAVUN EDELLYTYKSET.....	2
2. KEHITYSYHTEISTYÖOHJELMA	3
2.1. KESTÄVÄ KEHITYS JA KUMPPANUUS	3
2.1.1. Kestävien vaikutusten aikaansaaminen.....	3
2.1.2. Kumppanuus paikallisten järjestöjen kanssa	3
2.1.3. Kehitysyhteistyön laatu ja seuranta.....	4
2.1.4. Rahoitusosuudet.....	4
2.1.5. Kumppanuusjärjestöille asetetut kriteerit ja niiden seuranta.....	4
2.2. HYVÄN KEHITYSYHTEISTYÖN PERIAATTEET	5
2.2.1. Ympäristökestävyys.....	6
2.2.2. Immateriaalioikeudet.....	6
2.3. VIESTINTÄ.....	7
3. VALTIONAVUSTUKSEN HAKEMINEN, MYÖNTÄMINEN JA KÄYTÖN RAPORTOINTI	8
3.1. KEHITYSYHTEISTYÖOHJELMAN TUENKÄYTTÖSUUNNITELMA JA VUOSISUUNNITELMA.....	8
3.1.1. Valtionavustuksen hakeminen.....	9
3.1.2. Tuenkäyttösuunnitelma	9
3.1.3. Vuosisuunnitelma ja tuenkäyttösuunnitelman päivittäminen	9
3.1.4. Tuen maksaminen.....	10
3.2. SEURANTA JA ARVIOINTI.....	10
3.2.1. Ulkoasiainministeriön suorittama seuranta ja vuoropuhelun mekanismit.....	10
3.2.2. Järjestön oma seuranta ja arviointi.....	11
3.2.3. Seurantaindikaattorit.....	12
3.2.4. Ohjelman tuloksellisuuden arvioiminen.....	12
3.2.5. Laatujärjestelmä	12
3.3. MIHIN KULUIHIIN JA MILLAISIN EHDOKSIN TUKEA MYÖNNETÄÄN?.....	13
3.3.1. Kulut henkilöstöstä.....	13
3.3.2. Toimintakulut, investoinnit ja käyttö ja kunnossapito	13
3.3.3. Hallintokulut.....	14
3.4. KIRJANPITO JA SEN TARKASTAMINEN.....	14
3.5. RAPORTOINTI.....	15
3.5.1. Vuosiraportti.....	15
3.5.2. Vuosiraportin taloudellinen osuus ja kulujen tarkastus.....	16
3.5.3. Muut raportit.....	17

LIITTEET

Liite 1: Kumppanuusjärjestöjen valintakriteerit (9.5.2012)

Liite 2: Kumppanuussopimus kehitysyhteistyöohjelman toimeenpanosta

Liite 3: Järjestön sitoumusmalli

Liite 4: Ohje kumppanuusjärjestön tilintarkastajalle

Liite 5: Yhteenveto ulkoasianministeriölle toimitettavista asiakirjoista

Liite 6: Ulkoasianministeriön eettiset periaatteet koskien järjestöjen tekemää kehitysyhteistyötä, jota rahoitetaan valtion tuella

Esipuhe

Kumppanuusjärjestöjen ohjelmatuen ohjeiden uudistamistyö käynnistettiin keväällä 2009. Työhön ovat osallistuneet konsultin lisäksi ministeriön virkamiehet ja kumppanuusjärjestöjen edustajat. Vuorovaikutus ulkoministeriön kansalaisjärjestöyksikön ja järjestöjen välillä on ollut prosessin aikana tiivistä ja rakentavaa. Useita keskustelutilaisuuksia on järjestetty, ja järjestöt ovat kommentoineet ohjeistoluonnoksia prosessin eri vaiheissa. Järjestöjen panos on lopputuloksen kannalta ollut erittäin merkittävä.

Tämän julkaisun ohjeet ovat ainoastaan osittain uusia. Suurin osa sisällöstä pohjautuu jo aiemmin käytössä olleisiin käytäntöihin ja ohjeisiin. Ohjelmatyön ohjeiden kokoaminen ja kirjaaminen on ollut monessa mielessä tärkeää ja hyödyllistä. Prosessin kuluessa ministeriön virkamiehet ja järjestöjen edustajat ovat käyneet läpi käytäntöjä, joiden tulkinta on eri aikoina ja eri järjestöjen kohdalla saattanut vaihdella. Uusien ohjeiden keskeisin merkitys onkin kaikkia kumppanuusjärjestöjä koskevien käytäntöjen ja menettelytapojen yhdenmukaistaminen ja täsmentäminen. Viranomaisnäkökulmasta katsottuna uudet ohjeet helpottavat ja järkipäristävät vastuuvirkamiesten työtä. Uusien ohjeiden avulla hallinnon käytäntöjä kehitetään avoimempaan ja läpinäkyvämpään suuntaan. Yhdenäisten ohjeiden soveltaminen käytännössä myös vahvistaa kumppanuusjärjestöjen tasavertais- ta kohtelua. Niille kansalaisjärjestöille, jotka ovat kiinnostuneet kumppanuusjärjestöiltä edellytettävistä vaatimuksista, ohjeet tarjoavat työkalun oman toiminnan kehittämiseen.

Kokonaisuudessaan tämä ohjeistus tulee voimaan vuoden 2011 alusta alkaen. Niiltä osin, kun muutokset ovat järjestökohtaisesti merkittäviä ja vaativat aikaa sopeutumiseen, voi järjestö pyytää ministeriöltä lupaa siirtymäaikaan.

Ohjeet julkaistaan sähköisessä muodossa ja niitä tullaan päivittämään tarpeen mukaan kumppanuusjärjestöjen kanssa käytävään vuoropuheluun perustuen.

Okko-Pekka Salmimies
Kansalaisjärjestöyksikön päällikkö

1. Kehitysyhteistyöohjelman lähtökohdat, tavoitteet ja tuloksellisuus

1.1. Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyön tavoitteet ja periaatteet

Suomi pyrkii kehitysyhteistyön avulla poistamaan köyhyyttä ja edistämään kestävästä kehitystä. Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyö on tärkeä osa tätä työtä. Kehitysyhteistyössään Suomi noudattaa YK:ssa ja EU:ssa yhteisesti hyväksytyjä tavoitteita ja toimintalinjoja, mukaan lukien vuosittavat tavoitteet. Suomi on sitoutunut Johannesburgin huippukokouksessa 2005 määriteltyihin tavoitteisiin ja kestävästä kehityksen olennaisiin edellytyksiin:

- Köyhyyden poistaminen
- Kestämättömien tuotanto- ja kulutustapojen muuttaminen
- Taloudelliselle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle välttämättömän luonnonvaraperustan turvaaminen

Suomen kehitysyhteistyössä painotetaan seuraavia läpileikkaavia tavoitteita, joihin sisältyvät myös aiemman kehityspoliittisen ohjelman määrittelemät tavoitteet. Nämä tulee valtavirtaistaa kaikkeen kehitysyhteistyötoimintaan, ja tästä poikkeaminen tulee aina erikseen perustella.

- Sukupuolten välisen tasa-arvon vahvistaminen, ja sellaisten syrjinnän muotojen torjuminen, jotka tuottavat sukupuolten välistä epätasa-arvoa
- Eriarvoisuuden vähentäminen ja erityisen huomion kiinnittäminen haavoittuvien, helposti syrjäytyvien ja syrjittyjen ihmisryhmien oikeuksien ja tasavertaisten osallistumismahdollisuuksien parantamiseen
- Ilmastokestävyys: kehitysyhteistyön ilmastovaikutuksien kokonaisvaltainen arviointi ja tarpeen mukaan sopeutumistoimenpiteiden integrointi kehitysyhteistyöhön

Ihmisoikeuksiin ja oikeusperustaiseen lähestymistapaan kiinnitetään kehitysyhteistyössä erityistä huomiota niin ihmisoikeuksien valtavirtaistamiseen kuin kohdennettujen ihmisoikeushankkeidenkin avulla. Suomi pyrkii kehitysmaiden kanssa avoimeen ja tasa-arvoiseen vuoropuheluun ihmisoikeuksista, demokratiasta ja hyvästä hallinnosta ja tukee ihmisoikeuspuolustajien toimintaa. Kaikessa kehitysyhteistyötoiminnassa tulee jatkaa ihmisoikeuksien ja kestävästä ja tasapainoisesta kehityksen huomioon ottamista, johon sisältyvät ympäristökysymysten huomioiminen, hyvän hallinnon ja demokratian sekä ihmisoikeuksien edistäminen.

Kehitysyhteistyön tuloksellisuuden varmistamiseksi Suomi liittyi vuonna 2005 Pariisin julistukseen, joka ohjaa avunantajia toimimaan yhä tiiviimmin yhteistyössä toistensa ja kumppanimaiden kanssa. Pariisin julistuksen asettamat tavoitteet kehitysyhteistyön tehostamiseksi – kumppanimaiden kansalaisyhteiskunnan ja hallinnon omistajuus, avun linjaaminen kumppanimaan köyhyysvähentämisstrategian ja muiden kansallisten tavoitteiden ja käytäntöjen kanssa, harmonisaatio avunantajien kesken, tulosten järjestelmällinen arviointi ja yhteinen vastuu – ovat tärkeänä ohjenuorana myös kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyössä.

Accran toimintaohjelma (2008) vahvistaa sitoumuksen Pariisin julistuksen tavoitteisiin ja tarkentaa tavoitteita kansalaisjärjestöjen osalta. Näitä ovat: 1) kansalaisjärjestöjen toiminnan ja valtiollisten ohjelmien koordinoimisen parantaminen, 2) kansalaisjärjestöjen tulosvastuullisuuden voimistaminen ja 3) kansalaisjärjestöjen tiedotuksen parantaminen. Näiden tavoitteiden toiminnallistamiseen kumppanuusjärjestöjen on sitouduttava.

Ulkoasiainministeriön kumppanuudella kansalaisjärjestöjen kanssa ja järjestöjen välisellä yhteistyöllä pyritään vahvistamaan kansalaisyhteiskunnan ja sen eri toimijoiden asemaa vapaan kansalaistoiminnan kanavana niin Suomessa kuin kehitysmaissa. Lisäksi tavoitteena on vahvistaa globaalia yhteisvastuuta ja paikallisten ihmisten vaikutusmahdollisuuksia sekä viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan välistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta.

Suomalaisilla järjestöillä on kehitysmaissa omat kumppaninsa, joiden kanssa yhteistyötä toteutetaan. Kehitysmaiden kumppaneilla on monia rooleja yhteiskunnan kehityksessä. Ne edistävät yhteiskunnallista tasa-arvoa, toteuttavat kansainvälisyyskasvatusta ja aktivoivat ihmisiä toimimaan oman tilanteensa parantamiseksi. Suomalaiset järjestöt tukevat kumppaneitaan ja vahvistavat niiden kapasiteettia. Tällä tavalla kumppanuus vahvistaa kehitysmaiden kansalaisyhteiskuntaa. Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöllä edistetään suoraa kanssakäymistä kehitysmaiden kanssa, lisätään tietoisuutta kehitysmaiden tilasta ja tarpeista sekä vahvistetaan tukea kehitysyhteistyölle. Järjestöt ovat ulkoasiainministeriön kannalta tärkeitä vuoropuhelun ja vaikuttamisen kumppaneita.

Järjestötyön erityinen vahvuus on läsnäolo ruohonjuuritasolla. Järjestöjen kautta Suomen kehitysyhteistyön kokonaisuuteen saadaan alueellista, temaattista ja sisällöllistä täydentävyyttä. Tämä on erityisen tärkeää tilanteessa, jossa julkisen kehitysyhteistyön painopiste siirtyy sektori- ja ohjelmatukeen. Valtionavustusta saavien ohjelmien ja hankkeiden on oltava linjassa Suomen kehityspoliittisten tavoitteiden ja YK:n vuosituhattavoitteiden kanssa. Tässä viitekehyksessä järjestöt valitsevat omien arvopäämääriensä mukaisesti kumppaninsa, työmuotonsa, kohdemaansa ja ohjelmiansa hyödynsaajat.

1.2. Valtionavun edellytykset

Kaiken kansalaisjärjestötuen myöntämisen edellytyksenä on järjestön laillisuus, hyvä maine, luotettavuus ja sen tekemän kehitysyhteistyön hyvä laatu. Järjestöllä on oltava kyky seurata ja arvioida työnsä laatua ja tuloksia. Tuki on valtionavustuslain (688/2001) mukaista avustusta ja sen käytössä on noudatettava Suomen lakeja (kuten valtionavustuslakia, kirjanpitolakia ja -asetusta, tilintarkastuslakia, hallintolakia) ja ulkoasianministeriön edellyttämiä ohjeistuksia. Valtion tukea ei voida käyttää poliittisen ideologian levittämiseen eikä uskonnolliseen käännytystyöhön. On tärkeää, ettei toiminnassa syrjitä tai pois suljeta mitään ihmisryhmää (Liite 6.). Lisäksi kumppanuusjärjestöltä edellytetään, että se jatkuvasti täyttää kumppanuusjärjestöille asetetut kriteerit.

Kumppanuusjärjestöjen valintakriteerit (päätös 9.5.2012)

- Laillisuus ja legitimitetti: Suomessa rekisteröitynyt oikeustoimikelpoinen, voittoa tavoittelematon julkisoikeudellinen yhdistys tai säätiö
- Yhdenmukaisuus Suomen hallituksen kehityspoliittisten linjausten kanssa
- Täydentävyys valtion kehitysyhteistyössä ja lisäarvo kehityspoliittisen toimenpideohjelman toimeenpanossa
- Pätevyys, osaaminen ja kokemus kehitysyhteistyöstä, kyky seurata ja arvioida toimintaansa, sekä evaluoida sen tuloksia ja vaikutuksia ja tarkastaa taloushallintonsa tehokkuutta ja oikeellisuutta
- Suunnitelmallinen kehitysviestintä ja -kasvatus
- Ammattitaitoinen taloushallinto ja riittävä ammattitaitoinen henkilöstö
- Toiminnan eettisten periaatteiden julki tuominen ja niiden mukaisesti toimiminen
- Järjestöllä on laajat kotimaiset ja kansainväliset verkostot ja sen yhteistyökumppanit ovat luotettavia ja osaavia

Tarkemmin kumppanuusjärjestöiltä vaadittavat kriteerit on määritelty ulkoasianministeriön päätöksessä 9.5.2012, joka on tämän ohjeistuksen liitteenä 1.

Tukea saadakseen järjestön on sitouduttava noudattamaan järjestön kehitysyhteistyötuen kumppanuussopimuksessa sovittuja ja tämän ohjeistuksen ehtoja sekä muita ulkoasianministeriön an-

tamia tuen käyttöön liittyviä ohjeita. Kumppanuussopimus (liite 2) on toistaiseksi voimassa oleva ja se voidaan irtisanoa kirjallisesti jommankumman osapuolen aloitteesta.

2. Kehitysyhteistyöohjelma

2.1. Kestävä kehitys ja kumppanuus

Kumppanuusjärjestön kehitysyhteistyöohjelman edellytetään olevan järjestön omaan strategiaan ja erityisosaamiseen pohjaava kokonaisuus, joilla on selkeät tavoitteet. Kehitysyhteistyöohjelma on monipuolinen kokonaisuus, joka koostuu useista maantieteellisistä, temaattisista tai muuten määritellyistä toiminnoista. Ohjelman on oltava aikataulutettu kestäviin tuloksiin pyrkivä kokonaisuus, jolla on tarkkaan määritelty suunnitelma.

Kehitysyhteistyöohjelman laadun ja tuloksellisuuden takaamiseksi kumppanuusjärjestöillä on oltava riittävä henkilöstö ja järjestelmät ohjelmiensa ja niiden komponenttien hallintaan, tulosten ja vaikutusten arviointiin ja raportointiin. Järjestelmät ja niiden kehittäminen käydään läpi järjestön ja ulkoasiainministeriön välisissä kumppanuuskeskusteluissa. Tavoitteena on laadukas ja tuloksellinen kehitysyhteistyöohjelman toteutus, jolla saavutetaan kestäviä tuloksia ja vaikutuksia. Näiden tavoitteiden saavuttamista tukee järjestelmällinen suunnittelu, hallinto, seuranta ja raportointi.

2.1.1. Kestävien vaikutusten aikaansaaminen

Kehitysohjelmissa pyritään yleensä pysyviin, kestäviin vaikutuksiin, eivätkä niiden ansiosta syntyneet rakenteet ja toiminnot saa jäädä ulkoisesta tuesta riippuvaisiksi. Kestävyuden perustana on todellinen kumppanuus paikallisten järjestöjen ja muiden asianosaisten kanssa.

Kehitysyhteistyöohjelman suunnittelu tulee tehdä järjestelmällisesti, niin että yksittäisten komponenttien toiminta edistää koko ohjelman tavoitteiden täyttymistä. Suunnitelman kaikkia osia – toteutusstrategiaa, tavoitteita, tuloksia, organisatorisia järjestelyitä ja panoksia – täytyy tarkastella pitkän aikavälin toimivuuden ja kestävyuden perusteella. Ohjelman tuloksille ja tavoitteille tulee määrittää selkeät ja mitattavissa olevat indikaattorit. Näin turvataan kehitysyhteistyöohjelmien laadukas toteutus, mahdollistetaan ohjelman ja sen komponenttien systemaattinen seuranta sekä tulosten ja vaikutusten arvioiminen ja todentaminen. Toimintojen toteuttamista ja tavoitteiden saavuttamista vaikeuttavat uhat ja riskit tulee kartoittaa jo ohjelman suunnitteluvaiheessa. Niiden vaikutusten minimoimiseksi on tehtävä toimintasuunnitelma, joka esitetään järjestön tuenkäyttösuunnitelmassa.

2.1.2. Kumppanuus paikallisten järjestöjen kanssa

Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyön yhtenä peruseriaatteena on yhteistyö kumppanimaiden kansalaisyhteiskuntien kanssa ja niiden vahvistaminen. Niinpä kumppanuusjärjestöjen tulee toimia todellisessa yhteistyössä paikallisten kumppaneiden kanssa. Yhteistyömaassa kumppani vastaa ohjelmaan liittyvien hankkeiden paikallisesta toteuttamisesta. Kumppani on ensisijaisesti yhteistyömaan kansalaisjärjestö tai muu selvästi rajattu yhteisö tai kansalaisryhmä, joka on toiminut tuen hakuhetkellä vähintään vuoden ajan. Kumppani voi olla myös yhteistyömaassa toimiva kansainvälinen järjestö tai paikallisen hallinnon organisaatio, jolloin kumppanuus tulee perustella ja valinta hyväksyttävä ulkoasiainministeriöllä. Suomalaisella järjestöllä on oltava hyvät tiedot yhteistyökumppanin taustasta. Suomalainen järjestö tukee ja seuraa sen toimintaa ja raportoi siitä rahoittajan suuntaan.

Suomalaisen ja paikallisten osapuolten ja sidosryhmien roolit ja vastuut on määriteltävä selkeästi. Suomalaisen järjestön ja paikallisen yhteistyökumppanin kirjallisessa yhteistyösopimuksessa määritellään muun muassa toimivaltaiset edustajat, yhteistyön tarkoitus ja laajuus, tavoitteet, osapuolten velvoitteet ja oikeudet sekä sopimuksen kesto, irtisanominen ja missä vaiheessa hankkeen toteutus siirtyy kokonaan kumppanin vastuulle. Yhteistyösopimus solmitaan yhteistyön alkaessa. Yhteistyösopimus tulee pyydettyä toimittaa ulkoasiainministeriölle. Paikallisen yhteistyökumppanin on mahdollisimman pitkälle vastattava yhteistyöhankkeen/hankkeiden suunnittelusta ja käytännön toteutuksesta omalla toiminta-alueellaan. Suomalaisen järjestön roolin pitäisi olla lähinnä neuvova ja tukeva ja paikallisen kumppanin osaamista ja resursseja kehittävä.

Ohjelman avulla luodun toiminnan ylläpito on yhteistyökumppanien ja/tai hyödynsaajien vastuulla. Jotta tämä olisi mahdollista, usein paikallista henkilökuntaa on koulutettava kehitettyjen järjestelmien käyttöön, kunnossapitoon ja hallintaan. Taloudellisen kestävyuden turvaamiseksi ohjelmassa on monesti tarpeen kehittää myös yhteistyökumppanin varainhankintaa.

2.1.3. Kehitysyhteistyön laatu ja seuranta

Kumppanuusjärjestöillä tulee olla kattavat laatu-, seuranta- ja tuloksellisuuden arviointijärjestelmät. Ohjelma- ja komponenttitasolla järjestöllä tulee olla ohjeet toiminnan lähtökohdista, hallinnoinnista, seurannasta ja yhdenmukaisesta raportoinnista. Ohjeet auttavat havaitsemaan ja hallitsemaan toimintoja ja niiden tuloksellisuutta uhkaavia riskitekijöitä.

2.1.4. Rahoitusosuudet

Ulkoasiainministeriön myöntämän tuen määrä on korkeintaan 85 % tuenkäyttösuunnitelman vuosittaisista kokonaiskuluista. Vammaiskumppanuusohjelmissa ministeriön myöntämän tuen määrä on korkeintaan 92,5 % kokonaiskuluista.

Järjestö sitoutuu vähintään 15 %:n ja vammaiskumppanuusohjelmassa 7,5 %:n omavastuuosuuteen toteutuneen tuenkäyttösuunnitelman vuosittaisista kokonaiskuluista. Kumppanuusjärjestön tulee kattaa tämä osuus kokonaan rahana. Järjestön tai sen yhteistyökumppanin saamaa muuta suomalaista valtion, kunnan tai muuta julkisoikeudellista avustusta ei saa käyttää omarahoitusosuuden kattamiseen. Omarahoituksen alkuperä on selvitettävä. Mikäli omarahoitus on ulkomaista julkista tai yksityistä rahoitusta järjestön tulee esittää perustelut omarahoitusosuuden hyväksymiseksi. Hankkeen rahoituslaskelmassa on tuotava esille rahoituksen antaja ja lähde. Kohdemaasta kerättävää rahaa ei tule käyttää omarahoitusosuuden kattamiseen. Järjestö voi kuitenkin sisällyttää paikallista rahoitusosuutta ohjelmiansa paikallisiin toimintoihin. Omarahoituksen kertymistä on seurattava ja mahdollisista ongelmista raportoitava. Jos järjestö ei kykene keräämään suunniteltua omarahoitusosuutta, on ohjelmaa vastaavasti supistettava, jotta omarahoitusosuus vastaa edellytettyä vähimmäismäärää tuenkäyttösuunnitelman kokonaiskuluista.

2.1.5. Kumppanuusjärjestöille asetetut kriteerit ja niiden seuranta

Kumppanuusjärjestöjen on jatkuvasti täytettävä valintakriteerit, jotka ulkoasianministeriö on niille asettanut (nämä ohjeet kohta 1.2 ja liite 1). Ulkoasiainministeriö arvioi ohjelman toteutuksen laatua ja tuloksellisuutta uuden rahoituskauden ehdotusta arvioitaessa. Arviointi tehdään kumppanuusjärjestöjen uusittujen valintakriteerien pohjalta. Arvioinnin ja seurannan perusteella tehdään joko päätös rahoituksen jatkamisesta tai enintään kahden vuoden siirtymävaiheen suunnitelmasta ohjelman päättämiseksi.

2.2. Hyvän kehitysyhteistyön periaatteet

Kehitysyhteistyöohjelman suunnittelusta tulisi luoda joustava ja oppiva prosessi, jossa suunnitelmat tarkentuvat ohjelman edetessä. Työsuunnittelusta saadaan oppiva prosessi, kun ohjelman seuranta ja mahdollinen ulkopuolinen arviointi (väliarviointi, evaluointi) kytketään osaksi työsuunnittelua. Tämä on mahdollista, jos ohjelman suunnitelma tarjoaa arviointiin ja seurantaan työkalut: selvät tavoitteet, mittarit ja laadullisen seurantamenettelyn. Vuosittaisissa tai lyhyemmällä aikajänteellä laadittavissa työsuunnitelmissa määritellään puolestaan toteutuksen yksityiskohdat.

Järjestelmällinen, osallistava ja kattava suunnittelu auttaa työn hyvän laadun, kestävien tulosten ja vaikutusten saavuttamisessa. Järjestöillä tulee myös olla ohjeet korruption havaitsemiseen, estämiseen ja toimintaan mahdollisissa korruptiotilanteissa¹. Kehitysyhteistyöohjelman hankkeiden toteutus ja kulut tulee mahdollisimman suurelta osin keskittää kohdemaihin ja hyödynsaajille. Hankkeiden toteutuksessa ja hallinnossa tärkein rooli on paikallisella kumppanilla, jota suomalainen järjestö tukee kapasiteetin kehittämisessä ja toiminnan valvomisessa.

Kehityspoliittisen ohjelman mukaisten läpileikkaavien tavoitteiden huomioon ottaminen on tärkeä osa hyvää kehitysyhteistyötä. Työkaluja näiden tavoitteiden edistämiseen kehitysyhteistyössä löytyy ulkoasiainministeriön [verkkosivuilta](#). Ministeriön työkalut edustavat minimivaatimustasoa, ja järjestöt, joilla on omat vähintään tätä tasoa olevat työkalut, voivat niitä käyttää.

Läpileikkaavien tavoitteiden huomioon ottaminen

- Miten hankkeen tai ohjelman tausta-analyysi ottaa huomioon naisten ja tyttöjen aseman ja sukupuolten välisen tasa-arvon, helposti syrjäytetyiksi joutuvien ryhmien aseman, oikeudet ja osallistumismahdollisuudet, hiv/aids-tilanteen ja sen vaikutukset, ilmastokestävyyden sekä Suomen ja kumppanimaiden tekemät sitoumukset ja niiden toteuttamisen tukemisen?
- Mihin toimenpiteisiin tämän tausta-analyysin tulokset johtavat? Miten läpileikkaavat tavoitteet on otettu huomioon? Jos ei ole otettu erillisin kohdennetuin toimin huomioon, miten tämä on perusteltu? Jatkoimenpiteet?
- Voiko ohjelmalla ja hankkeilla olla negatiivisia vaikutuksia edellä mainittujen ryhmien asemaan ja oikeuksiin? Millä toimilla on varauduttu negatiivisten vaikutusten minimoimiseen?
- Millä tavalla ohjelma/hanke edistää yllämainittujen ryhmien asemaa ja oikeuksia?
 - Onko läpileikkaavien tavoitteiden toteutumiseksi asetettu tavoitteet ja indikaattorit?
 - Ovatko yksilöiden ja ryhmien oikeudet sekä viranomaisten velvoitteet kirjattu selkeästi ohjelma- ja hankedokumentteihin?
 - Parantaako ohjelma/hanke tiedonsaantia ja vaikuttamismahdollisuuksia?
 - Missä määrin läpileikkaavissa tavoitteissa mainitut yksilöt ja ryhmät voivat suoraan osallistua tavoitteiden asettamiseen, toimeenpanoon ja vaikutusten arviointiin?
- Miten läpileikkaavien tavoitteiden huomioonottaminen on resursoitu suunnittelussa ja toimeenpanossa sekä kumppanin ohjeistuksessa? Miten voidaan vahvistaa vastuullisten viranomaisten kapasiteettia niissä maissa, joissa toimitaan?
- Onko tarpeen varmistaa myönteiset vaikutukset tai vahvistaa niitä kohdennetuilla toimilla?
- Onko läpileikkaavat tavoitteet huomioitu riittävästi ohjelmasyklin kaikissa vaiheissa?
- Miten ohjelman seurannassa huomioidaan läpileikkaavat tavoitteet? Miten seurannan tulokset raportoidaan ja miten niitä käytetään?

¹ Ohjeita esimerkiksi Korruption vastaisen toiminnan käsikirjassa (ulkoasiainministeriö 2002).

Järjestöillä on oltava eettiset ohjeistukset toimintansa laadun, osallistavuuden ja syrjimättömyyden takaamiseksi. Liitteessä 6 ovat ulkoasiainministeriön eettiset ohjeet koskien järjestöjen tekemää kehitysyhteistyötä, jota rahoitetaan valtion tuella.

2.2.1. Ympäristökestävyys

Kaikissa hankkeissa on suunnitteluvaiheessa aina arvioitava mahdolliset ympäristövaikutukset. Tässä voi käyttää apuna ulkoasiainministeriön [kysymyslistoja](#) ympäristövaikutusten, ilmastokestävyyden ja katastrofiriskien arvioimiseksi. Ilmastokestävyys läpileikkaavana tavoitteena tulee ottaa osaksi ohjelman toteuttamista vuosien 2012–2014 aikana.

Ilmastokestävyyden osalta tulee ottaa huomioon hankkeen vaikutukset ilmastonmuutokseen ja sen aiheuttamat riskit ja vaikutukset hankkeeseen. Suunnitteluvaiheessa tulee huomioida kaikki hankkeen osat, joilla on ilmastovaikutuksia tai jotka ovat alttiita ilmastoriskeille. Sekä suorien että epäsuorien riskien ja seurausten todennäköisyys ja mahdolliset vaikutukset arvioidaan. Tarpeen mukaan määritellään sopeutumisstrategiat, joiden avulla varaudutaan ilmastonmuutoksen vaikutuksiin ja parannetaan kykyä selviytyä niistä.

Hankkeella voi olla myös ilmastonmuutoksen hillintää edesauttavia tuloksia: vähentää kasvihuonekaasupäästöjä ja lisätä kasvihuonekaasujen nieluja. Hanke ei saa lisätä ihmisten tai ympäristön haavoittuvuutta ilmastonmuutoksen vaikutuksille. Ilmastokestävöittämisen tavoitteena on hankkeiden muokkaaminen ilmastoneutraalimmiksi, mikä tarkoittaa hankkeiden toteuttamista siten, että negatiiviset ilmastovaikutukset minimoidaan.

Katastrofiriskien vähentämisen tavoitteena on pienentää kehitysmaiden ihmisten haavoittuvuutta katastrofien sattuessa ja lisätä kykyä kestää ja mukautua katastrofien seurauksiin. Tämän liittämisen osaksi kehitysyhteistyötä on osa riskien hallintaa ja se katsotaan yhdeksi laatu- ja heijastavaksi mittariksi.

Ympäristövaikutusten arviointimenettely tehdään ennen toteutusta hankkeissa, joilla saattaa olla merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia (laki 10.6.1994/468). Usein prosessi sisältää laajemman biogeofysikaalisten, sosio-ekonomisten ja kulttuuristen vaikutusten arvioinnin.

2.2.2. Immateriaalioikeudet

Immateriaalioikeuksilla tarkoitetaan sellaisia oikeuksia, jotka antavat haltijalleen mahdollisuuden päättää oikeuden kohteena olevan tuotteen käytöstä tai saada korvauksia siitä. Immateriaalioikeudet jaetaan yleisimmin tekijänoikeuteen (mukaan lukien lähioikeudet) ja teollisoikeuksiin.

On kaikkien etujen mukaista, että kehitysyhteistyövaroilla tuotetut materiaalit ovat kaikkien toimijoiden käytettävissä. Ne ovat yksi työkalu yhteisten tavoitteiden, kuten köyhyyden vähentäminen, saavuttamisessa. Immateriaalioikeudet kuuluvat yhdessä ulkoasiainministeriölle ja asianomaisille toimijoille. Immateriaalioikeuksien suojaaminen esimerkiksi patentilla edellyttää sekä ulkoasiainministeriön että asianomaisten toimijoiden kirjallista suostumusta. Hankkeessa syntyvän kaiken aineiston ja hankkeen lopputulosten tulee olla kaikkien käytettävissä ilman erillistä lupaa ulkoasiainministeriöltä tai asianomaisilta toimijoilta. Järjestöä kehoitetaan ottamaan yhteyttä ulkoasiainministeriöön, kun hankkeessa tai sen suunnittelussa nousee esiin immateriaalioikeuksiin liittyviä kysymyksiä.

2.3. Viestintä

Kotimaisen kehitysviestinnän kentässä kansalaisjärjestöjen rooli on tärkeä. Järjestöt nostavat keskusteluun aiheita ja näkökulmia, jotka eivät välttämättä tule esille viranomaisviestinnässä, sekä tavoittavat kohderyhmiä, joita viranomaisviestintä ei puhuttele.

Kumppanuusohjelmassa tulee olla hyvin suunniteltu viestintäkomponentti, joka määrittelee tavoitteet Suomessa tapahtuvalle viestinnälle sekä mittarit, joilla tavoitteiden toteutumista seurataan. Komponentin osa-alueet ovat:

- A) ohjelmasta tiedottaminen**
- B) laaja-alaisempi kehitysviestintä ja -kasvatus**

Ohjelmasta tiedottaminen tarkoittaa kaikkia niitä erilaisia viestintätapoja, joilla järjestö kertoo kumppanuusohjelmastaan ja kohdemaissa toteutettavista hankkeista kotimaisille yleisöille. Järjestöä itseään esittelevä viestintä rajautuu tästä pois: sitä ei voida kattaa valtionavulla.

Ohjelmasta tiedottaminen on viestintäkomponentin pakollinen osuus. Järjestön tulee huolehtia siitä, että sen omilla verkkosivuilla ja muissa mahdollisissa omissa viestintäkanavissa on tarjolla ajantasaista tietoa järjestön toteuttamista kehitysyhteistyöhankkeista. Ohjelmasta tiedottamisen kulut voivat nousta korkeintaan 5 %:iin koko ohjelman kuluista (osuus laskettuna kuten hallintokulujen osalta, ks. 3.3.3.).

Laaja-alaisempi kehitysviestintä ja -kasvatus on kumppanuusjärjestön viestintää tai kehityskasvatusta, jossa globaalin kehityksen, kehityspolitiikan ja kehitysyhteistyön teemoille haetaan jalansijaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tätä toimintaa suunniteltaessa lähtökohtana eivät ole järjestön omat verkkosivut ja muut vakiintuneet omat viestintävälineet, vaan järjestö pyrkii tavoittamaan uusia tai laajempia kohderyhmiä. Tämä tavoite määrittää myös kehityskasvatuksellista työtä. Sisällöllisesti järjestöt voivat hyödyntää kumppanuusohjelmasta nousevia teemoja ja asiantuntemusta.

Laaja-alaisemman kehitysviestinnän ja -kasvatuksen sisällyttäminen kumppanuusohjelmaan on vapaaehtoista, eikä tuen suuruudelle ole asetettu tiettyä prosenttirajaa. Ministeriön näkökulmasta on kuitenkin toivottavaa, että kumppanuusjärjestöt käyttävät osaamistaan ja kokemustaan kotimaisen yhteiskunnallisen keskustelun herättämiseen sekä globaalin ymmärryksen lisäämiseen. Järjestöjä myös rohkaistaan entistä tiiviimpään yhteistyöhön tällä saralla.

Kohdemaissa tapahtuva viestintä on osa järjestön niissä toteuttamia ohjelmia ja hankkeita.

Viestintäkomponentin kumpaakin osa-aluetta koskevia rajoituksia ovat:

- Valtionavulla toteutettavan viestinnän tulee olla erillään järjestön markkinoinnista ja varainkeruusta.
- Viestintä on osa ohjelmaa, ei ohjelman hallintoa.
- Viestintäkomponentin tulee olla hyvin suunniteltu kokonaisuus, jolla on tavoitteet, toteutus suunnitelma ja budjetti. Se hyväksytetään ministeriössä osana tuenkäyttö- ja vuosisuunnitelmia ja raportoidaan osana vuosiraporttia.
- Viestintäkomponentilla on oma kustannuserittelynsä vuosisuunnitelmassa ja -raportoinnissa, joissa eritellään ohjelmasta tiedottaminen ja laaja-alaisempi kehitysviestintä ja -kasvatus.
- Viestintäkomponentille on laadittava indikaattorit, joilla toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta voidaan seurata ja joita käytetään vuosiraportoinnissa.
- Ulkoasiainministeriön tuki on tuotava esiin aineistoissa ja tapahtumissa, joiden tuottamiseen valtionapua on käytetty.

Järjestöjä kannustetaan ottamaan yhteyttä ulkoasiainministeriöön ja sopimaan mahdollisesta ministeriön edustajien osallistumisesta tilaisuuksiinsa sekä ilmoittamaan tapahtumista myös ministeriön verkkoviestintään (kehitys.verkot@formin.fi).

Suosituksena on, että kaikessa viestinnässä tulee noudattaa eettisiä ohjeita kuten CONCORDin (European NGO Confederation for Relief and Development) ohjeistusta ”Code of Conduct on Images and Messages”² ja Journalistiliiton ”Journalistin ohjeita”³.

Viestinnän eettisiä ohjeita

- Jokaisen ihmisarvoa on kunnioitettava. Etnistä alkuperää, kansallisuutta, sukupuolta, seksuaalista suuntautumista, vakaumusta tai näihin verrattavaa ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.
- Oikeudenmukaisuutta, solidaarisuutta ja tasa-arvoa tulee tukea tiedottamisessa.
- Yksityiselämää koskevia asioita saa julkaista vain asianosaisten suostumuksella.
- Yksityiselämän suoja on muistettava myös kuvia julkaistaessa – kuvia ja tapaustutkimuksia tulisi julkaista vain asianosaisten tai alaikäisten/vajaavaltaiten osalta heidän huoltajiensa suostumuksella, ja heille on annettava mahdollisuus itse kertoa tarinansa.
- Kuvia julkaistaessa on vältettävä stereotyyppioita ja syrjintää vahvistavia viestejä.
- Tiedottamisen on oltava totuudenmukaista, ja mahdolliset virheet on viipymättä oikaistava.
- Tosiasiat tulee selkeästi erottaa mielipiteistä.
- Haastateltavalla on oikeus tietää, millaisessa yhteydessä hänen sanomaansa tullaan käyttämään ja oikeus tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista.

3. Valtionavustuksen hakeminen, myöntäminen ja käytön raportointi

3.1. Kehitysyhteistyöohjelman tuenkäyttösuunnitelma ja vuosisuunnitelma

Ulkoasiainministeriö myöntää kumppanuusjärjestöille valtionavustusta niiden kehitysyhteistyöohjelmien toteutukseen. Järjestö vastaa ohjelman yksityiskohtaisesta sisällöstä ja toteutuksesta ministeriön näiden ja muiden valtionavun käyttöä koskevien ohjeiden mukaisesti. Kehitysyhteistyöohjelmassaan järjestö esittää strategiansa, pitkäaikaiset kehitysyhteistyön tavoitteet ja toimenpiteet, suunnittelu-, toteutus-, seuranta- ja arviointimenetelmät sekä aikataulun (liite 5). Ohjelmakausi voi olla ja on usein rahoituskautta pidempi.

Tuenkäyttösuunnitelmassa ja ohjelman rahoitusta koskevassa rahoituspäätöksessä määritellään kunkin kumppanuusjärjestön osalta tuen määrä ja käyttökohde. Kehitysyhteistyötukea voidaan käyttää vain ohjelman toteuttamisen kannalta välttämättömiin ja kohtuullisiin kuluihin tuenkäyttösuunnitelman mukaisesti, tai siten kuin ulkoasiainministeriö on tukea myöntäessään edellyttänyt. Ministeriö seuraa ohjelman toteutumista ja tulosten saavuttamista vuosiraporttien, tuenkäyttökustelujen ja tarkastusmatkojen avulla.

² <http://www.concordeurope.org/Public/Page.php?ID=115>

³ <http://www.journalistiliitto.fi/pelisaannot/journalistinohteet/>

3.1.1. Valtionavustuksen hakeminen

Uutta rahoituskautta koskeva hakemus tehdään aina edellisen kauden viimeisen vuoden elokuun loppuun mennessä.

Järjestö toimittaa ensin perustietoilmoituksen sähköisesti ulkoasiainministeriön asiointipalvelun kautta. Tämä edellyttää KATSO-tunnisteita. Valtionavustushakemus laaditaan ohjelmatuen hakulomakkeelle, joka samoin toimitetaan liitteineen asiointipalvelun kautta. Kuitenkin vielä vuonna 2012 uuden rahoituskauden hakemukset muine tarvittavine asiakirjoinen toimitetaan sähköpostin liitteenä. Lomakkeet ovat ladattavissa ulkoasiainministeriön verkkosivuilta.

3.1.2. Tuenkäyttösuunnitelma

Rahoituskautta koskevassa tuenkäyttösuunnitelmassa järjestö esittää kehitysyhteistyöohjelman ja alaohjelmien tavoitteet, suunnitellut tulokset, ne toimenpiteet, joilla tuloksiin ja tavoitteisiin pyritään, mahdolliset riskit sekä hallinto- ja seurantaorganisaatiot, jotka ohjelmaa ja alaohjelmia hoitavat. Myös mittarit tulosten ja tuloksellisuuden arviointiin sekä suunnitelma pitkäaikaisen vaikuttavuuden arviointiin on esitettävä tuenkäyttösuunnitelmassa. Eri toimijoiden vastuualueet ohjelman toteutuksessa, seurannassa ja raportoinnissa tulee määritellä selkeästi. Suunnitelmassa tulee esittää realistinen aikataulu ja määrämuotoinen budjetti. Siihen liitetään lisäksi lyhyet hankekuvaukset. (Liite 5)

3.1.3. Vuosisuunnitelma ja tuenkäyttösuunnitelman päivittäminen

Tuenkäyttösuunnitelmaa tulee päivittää ja tarkentaa vuosittain vuosisuunnitelman yhteydessä. Seuraavan vuoden vuosisuunnitelma, jossa esitetään myös tuenkäyttösuunnitelman tarkennukset, on toimitettava ministeriöön lokakuun loppuun mennessä. Vuosisuunnitelmassa järjestö esittää yksityiskohtaisesti kehitysyhteistyöohjelmansa tulevan vuoden toiminnot, niiden aikataulun, budjetin ja muut toteutukseen käytettävät resurssit (liite 5).

Vuosisuunnitelmasta ja tuenkäyttösuunnitelman tarkennuksista, muutoksista ja päivityksistä keskustellaan ministeriön ja järjestön välillä vuosittain pidettävissä kumppanuuskeskusteluissa tai erillisellä kirjeenvaihdolla.

Järjestön tulee ilmoittaa viipymättä ministeriölle tuen käyttöön merkittävällä tavalla vaikuttavasta muutoksesta. Jos ohjelman keskeiset toiminnot tai henkilöstökulut muuttuvat olennaisilta osiltaan, tulee järjestön hakea ministeriöltä lupaa käyttötarkoituksen muutokseen. Käyttötarkoituksen muutoshakemus tulee tehdä ennen muutoksenalaisen toiminnan aloittamista ja se tulee tehdä kirjallisesti.

Käyttötarkoituksen muutos katastrofin sattuessa

- Katastrofin sattuessa alueella, jolla järjestö toteuttaa kehitysyhteistyöohjelmaa kumppanuusrahoituksella, voidaan järjestön anomuksesta ulkoasiainministeriön kansalaisjärjestöyksikön päätöksellä tehdä kumppanuusrahoituksen käyttötarkoituksen muutos, joka mahdollistaa varojen käytön hätäapuun.
- Kumppanuusrahoituksen käyttö hätäapuun voidaan aloittaa välittömästi, kun ulkoasiainministeriön kansalaisjärjestöyksikkö on hyväksynyt käyttötarkoituksen muutoksen kirjallisesti. Kansalaisjärjestöyksikkö tekee päätöksen mahdollisimman nopeasti järjestöltä kirjallisesti saamansa tiiviin perustelun ja uuden käyttötarkoituksen kuvauksen pohjalta.
- Kaikki kumppanuusrahoituksella toteutettu hätäapu (tuenkäytön muutoksella tai erillispäätöksellä saatu tuki) raportoidaan ulkoasiainministeriölle kumppanuusohjelman vuosiraportissa.
- Raportoinnissa hätäapua arvioidaan humanitaarisen avun periaatteiden mukaisesti.
- Järjestö vastaa katastrofin vuoksi keskeytyneiden kehitysyhteistyöhankkeiden päätökseen saattamisesta kumppanuusohjelman budjettikehyksen sisällä tehtävien muutosten, ulkoasiainministeriön kanssa erikseen neuvoteltavan lisärahoituksen tai muun rahoituksen avulla. Tällöin otetaan huomioon mahdolliset katastrofista aiheutuneet muutokset hankkeiden toteutusympäristössä.

3.1.4. Tuen maksaminen

Rahoituspäätös tehdään, kun kumppanuusjärjestön kehitysyhteistyöohjelma ja tuenkäyttösuunnitelma on hyväksytty. Ulkoasiainministeriö maksaa tuen järjestön lähettämien maksatuspyyntöjen perusteella ohjelman toteuttamisen kannalta tarkoituksenmukaisissa erissä, mikäli järjestö on täyttänyt ministeriön asettamat velvollisuudet ja allekirjoittanut tuenkäyttöä koskevan sitoumuksen. Järjestön viralliset nimenkirjoittajat allekirjoittavat maksatuspyynnöt. Ensimmäisen vuoden jälkeen tuki on maksettavissa ilman erillistä päätöstä, kun eduskunta on hyväksynyt kyseisen vuoden talousarvion. Valtionapulain mukaan maksatuspyynnöissä on huomioitava kulujen ajoittuminen.

Viimeinen maksatuspyyntö voidaan tehdä lokakuun loppuun mennessä. Jos kaikkea tukea ei siihen mennessä ole nostettu, voidaan sopia rahojen siirtämisestä seuraavalle vuodelle. Nostetusta tuesta tilikautena käyttämättä jäänyt osa on kirjattava järjestön taseeseen ja myöhemmin käytettäessä kirjattava sille tilikaudelle, jonka aikana se on käytetty. Siirtyvän valtionavun määrä on pyrittävä minimoimaan.

Mikäli ministeriön tuen käytölle asettamia ehtoja ei ole noudatettu, ministeriö voi asettaa määräajan ehtojen täyttämiseksi, keskeyttää tuen maksamisen ja määrätä jo maksetun tuen palautettavaksi. Jos tukea ei määräyksestä huolimatta palauteta, on ministeriöllä oikeus tuen takaisinperintään. Tarkemmin tuen maksamisen ehdoista ja laiminlyöntien seurauksista liitteenä 3 olevassa järjestön sitoumuksessa, jonka allekirjoittavat järjestön nimenkirjoitustavan mukaiset henkilöt.

3.2. Seuranta ja arviointi

3.2.1. Ulkoasiainministeriön suorittama seuranta ja vuoropuhelun mekanismit

Kaikkien kumppanuusjärjestöjen osalta seurataan, että ne jatkuvasti täyttävät valintakriteerit (liite 1). Molemminpuolinen irtisanomisaika on kaksi vuotta edellyttäen, että kumppanuusjärjestön osalta

ei ole kyse rikoksesta tai vakavasta laiminlyönnistä. Uuden kumppanuusjärjestön kohdalla kolmen ensimmäisen ohjelmavuoden aikana sovelletaan koeaikaa, jonka jälkeen voidaan solmia toistaiseksi voimassaoleva kumppanuussopimus.

Ulkoasiainministeriön ja kumppanuusjärjestön jatkuvaan vuoropuheluun kuuluvat kumppanuuskeskustelut, kumppanuusfoorumit ja kansalaisjärjestöseminaarit, hankeseurantamatkat sekä yhteydenpito kansalaisjärjestöyksikön vastuuvirkamiehen ja järjestön välillä. Kumppanuuskeskustelu käydään 1–2 kertaa vuodessa. Näistä toisessa käsitellään tulevan vuoden tuenkäyttöä ja sovitaan seuraavan vuoden tarkennetusta tuenkäyttösuunnitelmasta. Tarkoituksena on tarkentaa järjestön ohjelmaa ja sopia mahdollisista muutoksista. Keskustelussa pyritään myös hyväksymään edellisen vuoden vuosiraportti. Toisessa keskustelussa voidaan tarkastella järjestön suunnitelmien toteutumista vuoden kuluessa ja mahdollisia järjestön toiminnassa tapahtuneita muutoksia. Keskustelut toimivat molemminpuolisina tiedon lähteinä.

Ulkoasiainministeriö arvioi uudet ohjelmaehdotukset sekä evaluoi ja tarkastaa säännöllisesti kumppanuusjärjestöjen ohjelmien toteutuksen taloudellisuutta ja tuloksellisuutta. Tällaisissa arvioinneissa ja tarkastuksissa todetuista parantamisen ja korjaamisen tarpeista laaditaan ministeriön arvioinnin ja tarkastuksen ohjeistuksen mukainen toimenpideohjelma, jonka toimeenpanoa seurataan, kunnes korjaukset on toimeenpantu.

Ulkoasiainministeriö voi tehdä tai tarpeen mukaan teettää myös ohjelman ja hankkeiden ennakoarviointeja tai väli- ja loppuarviointeja. Ulkoasiainministeriöllä tai sen määräämällä tarkastajalla on oikeus tarkastaa tarvittaessa järjestön koko toiminta. Järjestö sitoutuu avustamaan tällaisen tarkastuksen tai arvioinnin täytäntöönpanossa. Tarkastajalla on oikeus tarvittaessa tarkastaa järjestön koko kirjanpito, omaisuus, asiakirjat, tallenteet ja muu aineisto.

Ulkoasiainministeriön kehityspoliittisen osaston johto voi osallistua kumppanuusjärjestöjen yhteiskokouksiin ja tuenkäyttökeskusteluihin. Myös muut kehitysyhteistyötä tekevät osastot ja yksiköt voidaan kutsua soveltuvin osin keskusteluihin.

Järjestöjen tulee tiedottaa toiminnastaan Suomen edustustoille kohdemaissa tai lähialueilla, ja ne voivat tarvittaessa pyytää asiantuntija-apua edustustoista. Edustustoja puolestaan kannustetaan antamaan omaa panostaan alueellaan toimivien kumppanuusjärjestöjen ohjelmien laadun ja tuloksellisuuden takaamiseksi.

3.2.2. Järjestön oma seuranta ja arviointi

Järjestöllä tulee olla seuranta- ja arviointijärjestelmä, joka määrittää seurannan ja arvioinnin mallit, vastuut ja prosessit. Järjestelmän avulla arvioidaan toiminnan etenemistä, tavoitteiden saavuttamista ja tulosten kestävyyttä. Hyvä ja toimiva järjestelmä takaa, että kaikkia toimintoja seurataan jatkuvasti ja seurannan ja arvioinnin tuottama tieto kulkeutuu nopeasti ja järjestelmällisesti oikeille henkilöille. Näin mahdollistuu nopea reagoiminen kohdattuihin haasteisiin ja ongelmiin. Hyvä seuranta tekee ohjelmasta oppivan prosessin, ja sen perusteella voidaan muokata yksityiskohtaisia työsuunnitelmia. Seuranta ja etenkin tulosten arviointi on hyvä toteuttaa osallistavasti. Joskus seuranta voi johtaa myös ohjelman alkuperäisten tavoitteiden ja toimintamallin muuttamiseen. Tällöin muutokset tulee hyväksyttävä ministeriössä.

Ohjelmaa on seurattava ja arvioitava koko sen keston ajan. Tuenkäyttösuunnitelmaan ja vuosisuunnitelmiin sisällytetään seurantasuunnitelma ja sen aikataulu. Seurantaan tarvittava määräraha tulee varata ohjelman budjettiin. Seurantamatkoilla on käytettävä edullisimpia liikenneyhteyksiä ja majoitusta valtion matkustussäännön mukaisesti.

Järjestön tulee teettää ulkopuolisia arvioiteja ohjelmaan kuuluvista hankkeista, muista komponenteista tai koko ohjelmasta. Arvioinnin kohtuulliset kulut voidaan liittää ohjelman kokonaiskuluihin. Työn toimeksianto (Terms of Reference) tulee pyydettyäessä saattaa ulkoasiainministeriön tietoon.

3.2.3. Seurantaindikaattorit

Ohjelman tuloksille ja tavoitteille tulee määrittää selkeät ja mitattavissa olevat indikaattorit ja niiden todennuslähteet (sources of verification). Näin turvataan kehitysyhteistyöohjelmien laadukas toteutus ja mahdollistetaan kehitysohjelman ja sen komponenttien systemaattinen seuranta, sekä tulosten ja vaikutusten arvioiminen ja todentaminen.

3.2.4. Ohjelman tuloksellisuuden arvioiminen

Kehitysyhteistyön ja tuloksellisuus ja vaikuttavuus ovat sen tärkeimpiä laatukriteereitä. Kumppanuusjärjestöjen tulee aktiivisesti seurata ja arvioida kehitysyhteistyönsä tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta. Tämä tarkoittaa ohjelman toimintojen aikaansaamaa hyödynsaajien, heidän lähipiirinsä ja koko yhteiskunnan tilanteen kohentumista.

Ulkoasiainministeriö kannustaa järjestöjä kehittämään itselleen sopivimmat järjestelmät ohjelmien tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden arvioimiseksi. Järjestöjen keskinäinen yhteistyö järjestelmiä kehitettäessä on tärkeää. Arviointijärjestelmän kehittäminen on kunkin järjestön ja sen yhteistyökumppaneiden yhteistyön tulosta. Kehittämistyön systemaattinen läpivieminen vaatii usein järjestöjen kapasiteetin vahvistamista, jotta tuloksellisuuden arvioinnista tulisi toimiva osa järjestöjen ohjelmien suunnittelua ja seurantaa.

Tuenkäyttö- ja vuosisuunnitelmassaan järjestön tulee asettaa toiminnalleen konkreettisia tuloksellisuuteen liittyviä tavoitteita. Tuenkäyttösuunnitelmaan tulee sisältyä suunnitelma siitä, miten tuloksellisuuden arviointia kehitetään rahoituskauden aikana. Tätä voidaan tarkentaa vuosisuunnitelmassa.

Tuloksellisuuden arvioinnin tulee sisältyä vuosittaisiin tuenkäyttöraportteihin, niiltä osin kuin tietyn ohjelman osa-alueen tuloksellisuutta on arvioitu ja seuranta- ja arviointiaineistoa kerätty. Rahoituskauden loppupuolella järjestö arvioi oman järjestelmänsä toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta.

3.2.5. Laatujärjestelmä

Kumppanuusjärjestöillä tulee olla järjestelmät kehitysyhteistyöohjelmansa tehokkaaseen hallintoihin sekä ohjelmansa ja hankkeidensa paikallisen hallinnonin seuraamiseen ja kehittämiseen. Kaiken toiminnan tulee olla läpinäkyvää ja vapaata korruptiosta. Korruption välttämiseksi järjestöjen tulee kehittää ohjelmaansa seurantamekanismeja.

Kumppanuusjärjestöillä on oltava kattavat laatujärjestelmät. Jos järjestelmä ei ole vielä vaadittavalla tasolla, järjestön on esitettävä realistinen suunnitelma laatujärjestelmän kehittämisestä ja käytönotosta. Laatujärjestelmä määrittää parhaat käytännöt, selkeyttää vastuukysymyksiä ja prosesseja sekä antaa mallit toiminnan järjestelmälliseen seuraamiseen ja raportointiin laadun varmistamisen näkökulmasta. Laatujärjestelmä auttaa myös tehokkaaseen resurssien käyttöön ja kehittämään henkilöstöä tarvittavilla osa-alueilla. Laatujärjestelmän tarkoitus on taata toteutetun kehitysyhteistyön laatu ja tuloksellisuus järjestelmällisen vastuuden määrittelyyn, toteutuksen, seurannan, raportoinnin ja hallinnon kautta. Laatujärjestelmän tulee olla kattava järjestön omista tavoitteista lähtevä ohjeistus kaikelle järjestön toiminnalle.

3.3. Mihin kuluihin ja millaisin ehdoin tukea myönnetään?

Kumppanuusjärjestöjen kehitysyhteistyötukea voidaan käyttää vain ulkoasiainministeriön hyväksymän kehitysyhteistyöohjelman toteuttamiseen. Muuhun tarkoitukseen tukea ei saa käyttää. Tuel- la voidaan rahoittaa vain ohjelman ja sen komponenttien toteuttamisen kannalta välttämättömiä ja kohtuullisia kuluja. Suomalainen järjestö on aina vastuussa varojen asianmukaisesta käytöstä.

3.3.1. Kulut henkilöstöstä

Kumppanuusjärjestöjen ohjelmatuella voidaan kustantaa ohjelman toteutuksen kannalta välttämät- tömät palkkakulut ja niiden lakisääteiset sivukulut sekä koulutus-, matka- ja vastaavat välttämättö- mät kulut. Tuenkäyttösuunnitelmassa on eriteltävä Suomessa ja kohdemaissa palkettava henkilös- tö, heidän tehtävänsä, työn kesto, palkka ja sen sivukulut. Palkkauksen on perustuttava johonkin järjestön ilmoittamaan voimassaolevaan työehtosopimukseen ja/tai alalla maassa vallitsevaan kes- kimääräiseen palkkatasoon. Järjestön tulee pitää ajantasaista kirjaa kehitysyhteistyötuella palka- tuista henkilöistä, heidän työsuhteensa kestosta, palkkauksen perusteista ja määrästä.

Matka- ja majoituskulut katetaan edullisimpien vaihtoehtojen mukaan ja valtion matkustussäännön mukaisesti.

Muita henkilöstökuluja voivat olla suomalaisen tai paikallisen henkilöstön palkkaamisesta aiheu- tuvat muut kuin lakisääteiset henkilöstökulut. Tällaisia voivat olla esimerkiksi matkavakuutus, lähe- tetyn henkilöstön lasten koulunkäyntikulut tai henkilöstön koulutuskulut.

Työajan seuranta: Niiden työntekijöiden osalta, jotka tekevät kokopäiväisesti työtä jossain kehi- tussyhteistyöohjelman komponentissa tai tietyllä budjettilinjalla, ei tarvitse erikseen eritellä työajan käyttöä. Niiden työntekijöiden osalta, jotka tekevät työtä useiden budjettilinjojen tai komponenttien parissa tai vain osa-aikaisesti kehitysyhteistyöohjelman puitteissa, tulee työajan käyttö ohjelman eri osa-alueilla eritellä, ja järjestön on pystyttävä pyydettäessä raportoimaan se ulkoasiainministeriölle. Työajan seuranta on hoidettava järjestelmällisesti kaikkien järjestön ja sen kumppanien työntekijöi- den osalta hyvän hallinnon ja resurssien tehokkaan käytön varmistamiseksi.

Järjestö voi käyttää tukea myös ohjelman kannalta välttämättömiin **asiantuntijakuluihin**. Kohde- maan ulkopuolelta tulevia asiantuntijoita ei pidä käyttää toimintoihin, joihin löytyvät riittävät resurs- sit yhteistyömaasta. Yhteistyömaan asiantuntijoiden hyväksyttävät kulut vaihtelevat maittain, ja ne voivat olla enintään maan yleisen kustannustason mukaisia. Jos ohjelman toteutuksessa tarvitaan asiantuntijoita kohdemaan tai Suomen ulkopuolelta, heidän palkkauksestaan tulee neuvotella mi- nisteriön kanssa erikseen, ellei asiasta ole jo sovittu tuenkäyttö- tai vuosisuunnitelman yhteydessä. Suosituksena on, että käytetään aina paikallista henkilöstöä, kun ei ole erityistä ulkopuolisen asian- tuntemuksen tarvetta.

3.3.2. Toimintakulut, investoinnit ja käyttö ja kunnossapito

Kun hankintoihin käytetään valtionapua, tulee ottaa huomioon hankintalain julkisia hankintoja kos- kevat säädökset ja valtioneuvoston asiaa koskevat asetukset. Tarpeellisia toimintakuluja, toteutuk- sessa tarvittavia palveluja ja hyödykkeitä voidaan kustantaa ohjelmatuella.

Kaikissa ohjelmaan liittyvissä hankinnoissa ja muissa toimissa järjestön tulee noudattaa hyvään hallintoon ja korruption vastaiseen toimintaan liittyviä periaatteita. Tavaroi- ta tai palveluja hankitta- essa tulee sekä tarjouspyyntöihin että hankintasopimuksiin sisällyttää lauseke, jonka mukaan tar- jous voidaan hylätä ja sopimus purkaa, mikäli sopimuksen tekemiseen tai toimeenpanoon on liittyy- nyt korruptiota.

Investointeja, kuten rakentamista, peruskorjausta ja laitehankintoja, voidaan tukea vain, jos ne ovat olennainen osa ohjelman toteutusta. Ensisijaisesti suositellaan olemassa olevien tilojen peruskorjausta ja vasta, jos se ei ole mahdollista, uuden rakentamista. Tukea ei voida käyttää maan hankintaan. Jos on perusteltua lähettää tarvikkeita Suomesta tai muualta yhteistyömaan ulkopuolelta, tukea voidaan käyttää rahtikuluihin. Järjestön tulee huolehtia siitä, että sen paikallinen kumppani pitää ajantasaista luetteloa kehitysyhteistyötuella ja omarahoitusosuudella hankitusta käyttöomaisuudesta ja sen arvon vaihtelusta.

Käyttökuluja ovat esimerkiksi ohjelman paikallisten toimitilojen kulut, kuten vuokra, sähkö, vesi ja muut juoksevat kiinteistökulut. Käyttökuluja ovat myös esimerkiksi koneiden ja laitteiden polttoainekulut ja vastaavat. Toimistokuluina voidaan kirjata paikalliset puhelin-, internet-, posti-, ja muut sellaiset kulut. Suomessa syntyvät vastaavat kulut lasketaan hallintokuluihin.

Kunnossapitokuluja ovat huollosta ja kunnossapidosta aiheutuvat kulut.

3.3.3. Hallintokulut

Hallintokuluiksi hyväksytään ohjelmasta järjestölle aiheutuvat Suomessa syntyneet hallintokulut. Näihin voi kuulua erilaisia ohjelmaan välittömästi liittyviä kuluja kuten osuus hallintohenkilöstön työpanoksesta, posti-, puhelin- ja kopiokuluja, muita toimistokuluja sekä varainhankinnan kuluja. Edustuskuluja ei hyväksytä korvattavaksi missään kululajeissa. Tilintarkastuskulut hyväksytään siltä osin, kuin ne koskevat kehitysyhteistyötuen tarkastusta.

Hallintokulut voivat olla enintään 10 % ohjelman kokonaiskuluista (jotka on katettu ministeriöltä saadulla kehitysyhteistyötuella ja järjestön 15 %:n omarahoitusosuudella ja joihin hallintokulut sisältyvät). Avustuksen saaminen edellyttää hallintokulujen selkeää erittelyä. Halutessaan järjestöt voivat vaihtoehtoisesti noudattaa Euroopan unionin käyttämää 7 %:n *flat rate* -käytäntöä. Tällöin hallintokuluja ei tarvitse eritellä.

3.4. Kirjanpito ja sen tarkastaminen

Tukea saava järjestö on kirjanpitovelvollinen kehitysyhteistyötoiminnastaan. Järjestöllä on oltava kirjanpitolain ja -asetuksen sekä tilintarkastuslain edellyttämä ammattitaitoinen tilintarkastus-, kirjanpito-, seuranta- ja raportointikäytäntö. Kirjanpidossa on noudatettava suoriteperusteisuutta ja hyvää kirjanpitotapaa. Kohdemaissa kirjanpito tulee suorittaa paikallisen kirjanpitolainsäädännön mukaisesti. Tilintarkastuksen on oltava asianmukaisesti järjestetty. Kaiken järjestöjen saaman julkisen rahoituksen tulee olla selvästi nähtävillä kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä.

Järjestö on vastuussa siitä, että kumppanit yhteistyömaissa noudattavat hyvää kirjanpitotapaa. Järjestön hallitus vastaa siitä, että sen oma ja yhteistyökumppanin kirjanpito kehitysyhteistyöohjelman kulujen osalta tarkastetaan kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja ministeriön vahvistamien tarkastusohjeiden mukaisesti. Tilintarkastajat tarkastavat sekä kirjanpidon että talousraportit.

Ulkoasiainministeriöllä on oikeus tarkastaa järjestön kirjanpito niin Suomessa kuin yhteistyömaissa. Kirjanpito on järjestettävä siten, että varojen käyttöä koskevat tiedot voidaan vaikeuksitta selvittää ja tarkastaa kirjanpidosta.

Järjestön on selvitettävä tukea hakiessaan, miten ohjelman ja sen komponenttien paikallismenojen kirjanpito ja tarkastukset aiotaan järjestää. Paikallisten kulujen tarkastuksessa tulee käyttää yhteistyömaassa auktorisoitua tilintarkastajaa.

Järjestön saama julkinen avustus ja ohjelman muu rahoitus on esitettävä selvästi kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä. Tilinpäätöksen tulee aina olla vuosiraportin liitteenä.

Ohjelman toteuttaminen on aina järjestön omalla vastuulla. Järjestön on vastattava saamansa tuen käytöstä ulkoasiainministeriölle sen antamien ohjeiden ja valtionavun käyttöä koskevien määräysten mukaisesti (valtionavustuslaki 688/2001).

3.5. Raportointi

3.5.1. Vuosiraportti

Valtion tukea saavan kansalaisjärjestön on raportoitava vuosittain ohjelmansa toteutumisesta ja varainkäytöstä. Vuosiraportissa järjestö tarkastelee toimintaansa ohjelman eri osien vaikutusten ja tulosten kestävyden näkökulmasta. Tavoitteiden ja tulosten saavuttamista kuvataan valittujen mittareiden avulla. Vuosiraportin tulee kattaa ainakin ohjelman ja sen komponenttien lyhyet kuvaukset, omana osionaan tuloksellisuuden arviointi, tulokset suhteessa kehityspoliittisiin läpileikkaviin tavoitteisiin, pohdintaa tulosten kestävydestä, mahdolliset ongelmat ja viivästykset selityksineen, kohdatut haasteet ja opitut asiat sekä ohjelman hallinto-, seuranta- ja arviointijärjestelmät ja niiden kehitys (liite 5).

Järjestö raportoi kehitysviestinnän ja -kasvatuksen kuluista omina kohtinaan vuosiraportissa ja sen taloudellisessa osiossa.

Vuosiraportti, joka sisältää talousraportin, lähetetään ulkoasiainministeriölle raportointivuotta seuraavan vuoden elokuun loppuun mennessä. Raportoinnin viivästyminen tai laiminlyöminen johtaa maksatusten keskeyttämiseen ja mahdollisen jatkotuen epäämiseen. Jos ohjelman tai sen komponenttien käynnistäminen on viivästynyt, kerrotaan viivästymisen syyt raportissa.

Vuosiraportin on perustuttava tuenkäyttösuunnitelmaan ja sen perusteella laadittuun tarkennettuun vuosisuunnitelmaan. Raportissa selvitetään ohjelman edistyminen sekä valtion kehitysyhteistyötuen ja omarahoitusosuuden käyttö. Raportissa on keskityttävä suunnitelman toteutumiseen ja tavoitteiden saavuttamiseen sekä mahdollisiin poikkeamiin alkuperäisestä suunnitelmasta. Poikkeamien syyt, vaikutukset ja muutosten perustelut on kuvattava lyhyesti. Raportti sisältää myös tiiviin raportin ohjelman komponenttien tuloksista.

Rahoituskauden päättyessä vuosiraportti käsittelee kuluneen vuoden lisäksi koko rahoituskautta ja aikaansaannoksia sen aikana, ja se toimii koko kauden loppuraporttina. Jos järjestö saa ohjelmatauen lisäksi muuta ulkoasiainministeriön kansalaisjärjestöyksikön hallinnoimaa tukea, se tulee raportoida erikseen.

Järjestön viralliset nimenkirjoittajat allekirjoittavat ohjelmaa koskevat raportit.

Muistilista tärkeistä raportointiin liittyvistä asioista

- Raportin on oltava **selkeä ja tiivis**.
- Raportin yleisosassa esitettyjen tulosten ja toimintojen osalta on tärkeää **viitata selvästi** kuvatut asiat todentaviin liitteisiin ja asiakirjoihin raportin tarkastamisen helpottamiseksi.
- Raportin on käsiteltävä ohjelman ja sen komponenttien **tuloksia ja vaikutuksia**. Saavutettiin asetetut tavoitteet? Mitä muita positiivisia ja mahdollisesti negatiivisia sivuvaikutuksia ohjelmalla oli, keihin vaikutukset kohdistuvat? Miten se vaikutti naisten, köyhimpien ja haavoittuvimpien ihmisryhmien asemaan?
- **Tulosten kestävyys**: Ovatko tulokset kestävällä pohjalla, mitä ovat kestävyteen liittyvät riskit? Erityisesti on tarkasteltava kehitetyn toiminnan taloudellisen ja organisatorisen pohjan kestävyttä ja kumppanin toimintakapasiteetin parannusta. Voitaisiinko jostain vielä tehdä kestävyden turvaamiseksi? Kuinka hankkeissa huomioidaan kestävä kehitys mukaan lukien ympäristökestävyys?
- **Kohdatut ongelmat**: Jäivätkö jotkut tavoitteet saavuttamatta, miksi? Mitä muita ongelmia toteutuksessa oli? Mitä on opittu?
- **Tulosten laajempi sovellettavuus**: Miten saavutettuja tuloksia, kehitettyjä toimintamalleja ja toimiviksi osoittautuneita menetelmiä voitaisiin soveltaa muiden toimijoiden ohjelmissa?

3.5.2. Vuosiraportin taloudellinen osuus ja kulujen tarkastus

Vuosiraportin talousosiossa eritellään raportointivuoden toteutuneet kulut ja omarahoitusosuus. Siinä esitetään budjetoidut ja toteutuneet kulut samalla tavoin kuin tuenkäyttösuunnitelmassa.

Raporttiin oheistetaan seuraavat liitteet:

- Järjestön allekirjoitettu tilinpäätös (tase, tuloslaskelma, rahoituslaskelma ja liitetiedot mukaan lukien toimintakertomus)
- Järjestön tilintarkastuskertomus
- Ohjelman tarkastuskertomus, joka on tilintarkastajan laatima ja allekirjoittama ja joka sisältää lausuman siitä, että talousraportti on laadittu ulkoasiainministeriön kehitysyhteistyötuelle asettamien ehtojen ja valtionavustuksia koskevien säännösten mukaisesti (valtionavustuslaki 688/2001)
- Tarkastusmuistiot (Management Letters)

Raporttiin ei liitetä kulutositteita eikä niiden kopioita. Tositteet ja muut tuen käyttöä koskevat asiakirjat on kuitenkin säilytettävä Suomen kirjanpitolain tai yhteistyömaan lakien edellyttämällä tavalla. Järjestöllä tulee lisäksi olla lista kehitysyhteistyötuelle palkatuista henkilöistä ja palkan perusteet.

Vuosiraportin talousosion tulee vastata ohjelman vuosisuunnitelmaa. Budjettiylityksistä ja/tai -alituksista tulee olla vuosiraportissa asianmukainen selvitys. Raporttiin voi liittää myös muita tarpeellisia lisäselvityksiä.

Järjestö ilmoittaa erikseen korkotulot, jotka ovat kertyneet valtionavun tilapäisestä tallentamisesta. Niiden käytöstä sovitaan yhteisesti vuosittain järjestön ja ministeriön välisessä kumppanuuskustelussa. Pääsääntöisesti ne ohjataan järjestön toimintaan yhteistyömaissa.

Suosituksena on, että ohjelmasta laaditaan yhteenveto järjestön seuraavalle vuodelle siirtyvistä vastuista ja muun muassa kentälle lähetetyistä, mutta tilittämättömistä eristä, jotka tilintarkastaja vahvistaa. Tilintarkastaja laatii tiivistelmän tekemistään havainnoista järjestön johdolle. Yhteenveto-

dossa esitetään ohjelman komponentit, myönnetty valtion tuki ja tuen käyttö sekä mahdolliset huomautukset. Raporttiin liitetään lisäksi selvitys yhteistyökumppanille lähetetyn, mutta vielä raportoimattoman tuen määrästä.

3.5.3. Muut raportit

Järjestö toimittaa ministeriölle vuosiraportin mukana raportit arvioinneista (evaluaatioista), jotka järjestö on raportointivuoden aikana itse tehnyt tai teettänyt ohjelman tulosten ja vaikutusten mittaamiseksi ja arvioimiseksi. Vuosiraportissa esitetään järjestön johtopäätökset ja toimenpiteet, joihin arvioinnin johdosta on ryhdytty.

Järjestö raportoi ministeriölle suunnitellusta ja käytetystä kehitysyhteistyötuesta edelleen välitettäväksi OECD:n kehitysapukomitealle (OECD-DAC) erillisten ohjeiden mukaan.

Järjestö tekee yhdessä yhteistyökumppaninsa kanssa jokaisesta hankkeesta loppuraportin, joka on ministeriön saatavissa tarvittaessa. Siinä tarkastellaan tuloksia ja tuloksellisuutta, vaikutusta ohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi sekä saatuja kokemuksia ja niiden sovellettavuutta. Loppuraportissa on syytä kiinnittää erityistä huomiota niin hankkeiden positiivisiin kuin negatiivisiin vaikutuksiin, tulosten kestävyteen ja laajempaan sovellettavuuteen, sekä kohdattuihin ongelmiin. Hankkeen loppuraportin liitteenä on kopio käyttöomaisuusluettelosta, jonka paikallinen kumppani allekirjoituksellaan vahvistaa.